

Др Ана М. Стојановић

ГРАНИЦЕ КАО УЗРОК НЕРАЗУМЕВАЊА И ПРЕВОЂЕЊЕ КАО УНИВЕРЗАЛНИ ЈЕЗИК¹

Данас смо сведоци велике језичке кризе, која је у основи социолингвистичка криза, а која ствара дубок несклад између доминантних језика и оних који то нису. Сведоци смо и неминовног повезивања језичке различитости и колективног, односно националног идентитета. Многи теоретичари су се бавили дијалектичким односима између територијалних граница и језика (као Сосир [Saussure], Трубетској [Trubetskoy], Витгенштајн [Wittgenstein], Балибар [Balibar]), схватајући на неки начин сам језик као границу.

На факултетима земаља Европске уније, у току је масовно искључивање мањинских језика: последњих десет година присуствујемо бројном затварању катедри језика источне Европе. Наша обавеза као друштва јесте да сачувамо и спасимо све језике, као и да покренемо све едукативне ресурсе и да их ставимо у службу језичких способности и језичког развитака, како би се створила атмосфера у којој идеје, намере, пројекти (па чак и они уставни), неће кружити само међу „елитом”, која би потом ширила информације, већ где ће о њима справљати сам народ, без обзира на границе. Превођење као комуникацијски чин јесте неопходан услов за прихватање других култура. Без превода ни културе не би могле комуницирати нити постати компатибилне. Често склоност и тежња ка државној међузависношћу ствара удаљавање и затварање народа а ми не можемо говорити о међусобној зависности а да не размишљамо о превазилажењу граница, преко мостова, у ком год облику се они појавили. Један од тих мостова, јесте превод.

Кључне речи: мањински језици, језичке границе, територијалне границе, универзално превођење

---

¹ Преводе цитата из страних публикација урадио је аутор овог рада

Одувек је постојала снажна веза између територијалних граница са једне, и језика као одреднице националног идентитета са друге стране. Међутим, као што је тешко говорити о присилној асимилацији у циљу избегавања културолошких сукоба (парадоксално таква борба увек постане извор сукоба), исто тако је тешко, а усудићемо се рећи – немогуће, говорити о асимилацији у самом преводилачком занату, који је, као што знамо, најпре интерпретативни а затим и преводилачки проблем.

И у научним студијама, а нарочито у области философије језика и семиотике, сведоци смо повезивања језичке различитости и колективног, односно националног идентитета. Многи теоретичари су се бавили дијалектичким односима између територијалних граница и језика (као Сосир [Saussure], Трубетској [Trubetskoy], Витгенштајн [Wittgenstein], Балибар [Balibar]), схватајући на неки начин сам језик као границу. Балибар пише:

Оног тренутка када је Европа историјски увела институцију граница, она је створила и концепт језика као затвореног идиома, а затим тај концепт применила на цео свет. Језичко јединство јесте политичка и правна норма, наметнута снагом силе: јединство које мање више као такво сви прихватају и поштују. Оно дакле није нити природни нити културолошки феномен (BALIBAR 2007: 140).

Концепт превођења не представља јединствену, равноправну праксу. Често се догађа да данас земље које преобладају (не само у језичком смислу), као и националистичка политичка правила, искључују „мањинске језике”. Данас под овим изразом не посматрамо само језик мањина, (стoga то нећемо радити ни у овом прегледном раду), већ све светске језике изузев енглеског, француског, шпанског и немачког. Бити члан Европске уније не доприноси стварању равноправног језичког идентитета.

Балибар запажа, а водећи се Баумановим [Bauman]² идејама да у свакодневним сусретима ми успевамо да се разумемо у „Витгенштајновом смислу”, односно да ми једноставно знамо како наставити комуникацију: „Та могућност универзалности – која није ништа друго до способност комуникације и међусобног разумевања, карактеристична за све врсте – омогућава заједничку способност ефикасног комуницирања, без обавезног позивања на устаљена значења и интерпретације” (BALIBAR 2007: 140).

Мањински језици и њихова позиција у Европи. Данас смо сведоци велике језичке кризе, која је у основи социолингвистичка криза, а која ствара дубок несклад између доминантних језика и оних који то нису.

Иза израза „мањински језици” поједини социолози су приметили искључиво политички чин.

На факултетима земаља Европске уније, у току је масовно искључивање мањинских језика: последњих десет година присуствујемо бројном затварању

² Пољски социолог и философ.

катедри језика источне Европе. Малобројни језици источне Европе који су опстали, могу се изучавати искључиво као изборни предмет, а то значи да студенти више не могу дипломирати те језике. У највећој мери дакле катедре се затварају, док се распострањенији језици (као што је то случај са руским на пример) и даље могу изучавати, али не и специјализирати. Криза је почела затварањем лектората страних језика, а затим последично, и читавих катедри.

Наша обавеза као друштва јесте да сачувамо и спасимо све језике, као и да покренемо све едукативне ресурсе и да их ставимо у службу језичких способности и језичког развика, како би се створила атмосфера у којој идеје, намере, пројекти (па чак и они уставни) неће кружити само међу „ели-том”, која би потом ширила информације, већ где ће о њима расправљати сам народ, без обзира на границе. Управо је то разлог зашто је у философији језика али и у семиотици настао појам развика универзалног система превођења. Није никаква случајност предлог аутора (један од њих је свакако Умберто Еко) да се европски грађанин замисли као преводилац и да се стога превођење назове јединим заједничким језиком Европе.

У многим студијама социолога Абрама де Свана [Abraam de Swan], примећује се важност коју он сам даје заједничкој језичкој политици. Он пише да је „евидентан контраст између обиља прописа у политичкој економији, затим у безбедности, правосуђу, и тако даље, и са друге стране, оскудности и принципа и циљева који се односе на развој и образовање грађана” (DE SWAAN 2004: 13).

Билингвисти су развили језичка знања и језичку свесност на равноправном нивоу. У макролингвистичком смислу ова равноправност се напушта, јер се сматра непотребношћу, која је подређена глобализацији. Тако се ствара на вештачки начин, веровање у немогућност развоја многојезичности: други језици на тај начин постају тешко приступачни, а као последица тога, они постају разлог за страх. Одсуство превода на овај начин доводи до одсуства комуникације и размене. Превод је дакле једини који успева да савлада затвореност и осећање одбацивања. Превод је тај који ствара билингвизам и социјалну многојезичност. Одсуство комуникације између имиграната (који данас изазивају страх, неразумевање и одбојност) ствара огроман и територијални и интелектуални и социолошки јаз.

Постоји међутим још један важан разлог због кога треба сачувати мањинске језике. Овај разлог се удаљава од ефикасног превођења и крије се у појму „непреводивог”. Немогућност преношења свега изреченог из једног језика у други, води нас до закључка да је неопходна вишејезичност или макар социјални билингвизам, како би се из контекста разумело „непреводиво”, што би умањило комуникацијски јаз.

Ни један језик не смемо називати „мањинским” – ми то заправо не радимо ни са мртвим језицима.

ПРЕВОЂЕЊЕ КАО УНИВЕРЗАЛНИ ЈЕЗИК. Барбара Касин [Barbara Cassin] описује превођење као политички задатак Европе и одбацује мит о универзалном

језику и тезу о немогућности комуникације између различитих језичких и културолошких универзума (CASSIN 2015). Непреводиво, за њу јесте симптом несавладивих различитости између језика, а превођење као безграничан процес непрекидно води ка иновативним проналасцима.

Превођење као комуникацијски чин јесте неопходан услов за прихватање других култура. Без превода ни културе не би могле комуницирати нити постати компатибилне. Често склоност и тежња ка државном међузависношћу ствара удаљавање и затвореност народа. Не можемо говорити о међусобној зависности а да не размишљамо о превазилажењу граница, преко мостова, у ком год облику се они појавили. Један од тих мостова, јесте превод.

Граница не ствара искључиво егоцентричну националну идеју појединца, тако што формира идентитет, па често као последица тога води ка неразумевању, сукобу, стварајући простор за међусобни конфликт, она је и нешто што развија идеју јединства, одбране, па чак и мира. Границе јесу најчешћи разлог конфликта и неразумевања, али оне могу бити и разлог мира, иако Чела [Cella] запажа да „парадоксално границе стварајући ред, изазивају неред”.

Захваљујући границама ми искључујемо „друге”, „дручагије”, удаљавамо се од њих, бришемо заједничку историју или сећање. Граница је дакле увек метафора. Иво Андрић је написао:

Живећи међу интелектуалцима могао сам да видим да сваки појединац представља заиста свест за себе, или бар државу за себе. То значи отприлике да сваки има своје унутарње законе, који мало, или што је могуће мање, воде рачуна о другим законима у свету. Сваки има и своја схватања света и живота, своју уметност или науку (или религију). И не само то. Него сваки има и своју унутарњу и спољну политику, и своју војску и наоружање, и своју привреду и своја мора и пустиње, и своје судове и крвнике, и своја позоришта и крчме, и јавне куће (јавне или тајне).

Све они то створе и изграде у себи, по цену великих напора, док се тако не извоје из осталог света, у потпуну аутархију и изолацију. У том послу им прође прва половина века, а другу половину потроше у тражењу пута и повратка у свет осталих, обичних људи од којих су се тако успешно одвојили (Андрић 1977: 282).

Превођење би се морало најпре заснивати на лингвистичком приступу проблемима, јер било који преводачки проблем јесте најпре проблем језика. А лингвистичка тачка гледишта у преводачкој анализи, не искључује друге проблеме, већ њима претходи и условљава их (Андрић 1977: 282).

Интересантну идеју у вези позиционирања превода у друштву и култури једног народа, представила је Викторија Велби [Victoria Welby], и као што примећује Сузан Петрили [Susan Petrilli] „управо код Викторије Велби можемо пронаћи прве индикације за посматрање превода из перспективе опште семиотике” (PETRILLI 2014: 96).

По Блумфилду [Leonard Bloomfield] лингвистика није могла узимати у обзир физиолошке и психолошке факторе, аспекте које један преводилац никад не занемарује. Историјски посматрано, лингвистика је тек у скорије време обратила пажњу на проблеме превођења. Сама реч превод се не среће у трактатима опште лингвистике, а уколико се и помиње, она никада није извор некаквих проблема, а још мање узрок проблема у комуникацији. Блумфилд такође говори о преводу као о „скоро потпуно аутоматској радњи, материјализованој, која као таква, не може бити узрок неких већих проблема” (у MOUNIN 2006: 69). Тек са настанком аутоматског превода, где се одмах уочила огромна празнина у међујезичкој културолошкој комуникацији, поставило се питање посматрања превода са лингвистичке тачке гледишта. Моунин [Mounin] међутим запажа да су се упркос овој очигледној неопходности придавања веће важности не само преводу већ и његовој историјској културолошкој, социолошкој функцији, малобројни лингвисти томе и посветили, иако је још и Роман Јакобсон [Roman Jakobson] поставио питање превођења и њеног смештања у окриље саме лингвистике (ЈАКОБСОН 1959: 56–64).

Уопште узевши, сва вековна истраживања, која су се тичала превода и превођења, тичала су се увек истог појма: идеје смисла. Чак и када дословно преводимо, наша брига је увек везана за проналажење смисла. Сосир [Saussure] се дуго бавио проблемом смисла речи, објашњавајући да проблем није узрокован богатством или сиромаштвом неког идиома, већ читавом цивилизацијом, чији је језик израз. (SAUSSURE 2009) Јер, да бисмо говорили о тачном смислу енунцијатума једне културе (била она мањинска или не) могло би се сматрати неопходним познавање свих значења једне културе или језика – а то је немогуће.

Сви језички проблеми, и проблеми у превођењу, нису ништа друго до културолошки проблеми. Људи не виде ствари којима не дају име – то је једна од Хумболтових [Humbolt] општеприхваћених идеја, ако изузмемо његов афоризам који му се замера, када је изјавио да језик није креативна активност.

Овакво размишљање међутим поставља још једно питање: да ли је уопште могуће комуницирати уколико су наше међусобне психолошке позадине различите?

Чињеница је да је већина „реалног света” несвесно формирана на основу језичких навика једне групе (...) Ми заправо видимо и осећамо и стварамо искуства света на овај или онај начин, вођени скоро искључиво језичким карактеристикама наше заједнице, које утичу унапред на одређене изборе у нашој интерпретацији (ЈАКОБСОН 1959: 56–64).

Треба ипак приметити и да се иза сваке комуникације крије превод, а иза сваког превода је комуникација. Петрили каже:

Ако посматрамо комуникацију као процес испољавања у односу на појединца, пар, групу, заједницу, расу, врсту, комуницирати значи преводити: са једног знака у други, из једног знаковног система у други (...) (PETRILLI 2014: 95).

Међутим за Хосе Ортегу и Гасета [José Ortega y Gasset] комуникација јесте утопистичка пракса. Ово се може објаснити уз помоћ једноставне идеје по којој човек чује оно што жели да чује и схвата оно што жели да схвати. Реч је дакле о ограниченој способности комуницирања. Ортега и Гасет ипак тврди да се „ми на крају разумемо много горе него што бисмо се разумели уколико бисмо се неми, покушали да одгонетнемо (NERGAARD 1993: 192). Он је сматрао да је главни разлог неразумевања туђих реалности тај што је језик пре свега сачињен од тишине. „Сваки језик је различита једначина између изражавања и тишине. Сваки народ ћути неке ствари да би могао да каже неке друге. [...] Одавде потиче и највећи проблем у преводу: он се састоји у способности изражавања на једном језику управо онога што тај језик настоји да прећути” (NERGAARD 1993: 195).

Закључак. Да бисмо успешно комуницирали изван установљених граница, није неопходно само сачувати све језике, важно је неговати и преводилачку праксу и занат. Превод никако не треба да се сматра утопистичком идејом у процесу спајању култура. Из искуства знамо да управо захваљујући преводиоцима ми схватамо и признајемо постојање другачијег културног контекста. Укидање учења језика источне Европе на универзитетском нивоу, може имати несагледиве негативне последице.

Занимљиво је међутим Берманово запажање да „савремене преводилачке стратегије рефлектују ентоцентричну структуру језика и културе на који се преводи, и интерпретирају „Другог” на основу својих сопствених категорија” (BERMAN 2021: 280). Преведећи на такав начин, несмотрено се бришу неке карактеристике једног језика и културе, и спречава се да читалац прошири своје видике као и општу културу. Берман је писао да је потребно прихватити другог без његове натурализације и негирања различитости (BERMAN 2021: 277).

Кавањоли (Cavagnoli) такође пише:

Сазнати и створити нешто ново за себе и за свој језик не значи форсирати на неприродан и неумесан начин матерњи језик – стварајући школске примере калкова, или лажних пријатеља, већ проширити сопствене језичке и културолошке хоризонте, и, на тај начин, проширити хоризонте читаве заједнице коју чини публика која ће читати књигу на којој се ради (CAVAGNOLI 2012: 14).

Дакле, улога преводиоца, не као читаоца, већ као етнографа, јесте изузетно важна у циљу успешног комуницирања и разумевања друге културе. Овде се наравно намеће и питање умешности аутора, нарочито онда када је

реч о прототексту који је отворен за више интерпретација, што је захтеван процес, јер превод увек захтева избор.

Све што је изречено а припада другој култури, тумачи се несвесно. То значи да сопствено искуство и знање сваког преводиоца утиче на интерпретативне изборе. Реч је дакле о нашем скривеном језику кога најчешће нисмо ни свесни. Као што нас учи Перс [Peirce]: у тренутку читања и схватања друге културе стварамо различите интерпретанте, а пошто је интерпретант односно ментална слика – психички знак, он је стога врло субјективан” (CAVAGNOLI 2012: 16).

Иако се свет никада не може потпуно спознати, а стога ни изразити, и иако се наше лично схватање света непрекидно мења, од изузетног је значаја задржати нашу лингвистичку пажњу на свим језицима: мањим или већим, мањинским или не, далеким или ближим. Без валоризовања језика, никада не можемо валоризовати књижевност или културу, која нам „не припада”, а као последица тога, нећемо моћи створити универзални језик коме је Умберто Еко, с разлогом, посветио многе стручне радове.

ИЗВОРИ И ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА:

АНДРИЋ, Иво. *Знакови њорег љуша*. Београд: Просвета, 1977.

*

BALIBAR, Etienne. *Europa, paese di frontiere*. Lecce: Pensa Multimedia, 2007.

BERMAN, Antoine. *Translation and the Trials of the Foreign, у The Translation Studies Reader*, (приредио). L.Venuti, New York- London: Routledge, 2021.

CASSIN, Barbara. *La nostalgia. Quando dunque si è a casa? Ulisse, Enea, Arendt*. Bergamo: Moretti & Vitali prev. 2012 Milano: Feltrinelli, 2015.

CAVAGNOLI, Franca. *La voce del testo. L'arte e il mestiere di tradurre*. Milano: Giangiacomo Feltrinelli Editore, 2012.

DE SWAAN, Abram. La consellation des langues, у *Lignes*, br. 13, feb. 2004.

ЈАКОВСОН, Роман. On Linguistic Aspects of Translation, prev. у *Saggi di linguistica generale*, у *Teorie contemporanee della traduzione*, prev. (2002) S. Traini, ed. S. Nergaard. Milano: Bompiani, 1978.

ЈАКОВСОН, Роман. *The Dominant, у Language in literature*. London, Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press, 1987.

МОНУН, George. *Teoria e storia della traduzione*. Torino: Piccola Biblioteca Einaudi, 2006.

НЕРГААРД, Siri. *La teoria della traduzione nella storia*. Milano: Bompiani, 1993.

ПЕТРИЛИ, Susan. *Riflessioni sulla teoria del linguaggio e dei segni*. Milano- Udine: Mimesis, 2014.

Dr Ana M. Stojanović

BORDERS AS A CAUSE OF MISUNDERSTANDING
AND TRANSLATION AS A UNIVERSAL LANGUAGE

Summary

The universal language according to Umberto Eco must be the translation because it is the only one able to preserve the languages and enrich them due to their comparison and contact. That's why exist the proposal of many authors to imagine the European citizen as a translator and therefore, to name the translation, the only common language of Europe. Our obligation therefore as a society is to save languages and to mobilize all educational resources at the service of language skills where ideas, projects (including constitutional projects) will be able to circulate not only among elites, who then take charge of expanding the knowledge to the mass, but will be discussed across the borders by the citizens themselves.

Филолошко-филозофски факултет у Барију, Италија
Одсек Семиотика превођења
Центар за интеркултуралне студије
marebluetranslations@gmail.com

Примљен: 18. октобра 2022. године
Прихваћен за штампу новембра 2022. године